

MAGYARORSZÁGI TÁRSADALMI VÁLTOZÁSOK AZ ESS ADATAINAK TÜKRÉBEN

Bevezető a második European Social Survey különszámhoz

A socio.hu második alkalommal jelentkezik a European Social Survey (ESS) kutatási adataiból készült tanulmányokat tartalmazó különszámmal. A közölt írások változatos módszerekkel és elméleti megközelítésekkel nyúlnak egy földrajzilag egyre szélesebb területet és egyre hosszabb időszakot lefedő adatbázishoz.

A European Social Survey (ESS) a nyilvánosan hozzáférhető, reprezentatív, egyéni szintű európai adatokat tartalmazó adatbázisok közül az egyik legtagabb kérdés-spektrumú, leginkább felhasználóbarát, és így talán a legszélesebb körben kutatott adatbázis. Az adatok létrehozása a kérdőívek szerkesztésétől a lekérdezések megvalósításáig a résztvevők által közösen megfogalmazott elvárások mentén, szigorú minőségi ellenőrzés mellett történik. A lekérdezések 2001 óta zajlanak két évente, az Európai Bizottság és a résztvevő országok közös finanszírozásával valósulnak meg. Az ESS kutatás adatfelvételének, koordinációjának és kiegészítő kutatásainak költségeit Magyarországon jelenleg a Magyar Tudományos Akadémia biztosítja, az adatfelvételeket a TÁRKI Zrt. végzi. Magyarország mind a nyolc eddigi adatfelvételben részt vett, a hazai társadalmi változások így különösen jól vizsgálhatóak az ESS adatain.

A kérdések a médiafogyasztási szokásoktól kezdve a politikai preferenciákon, értékeken és attitűdökön keresztül az életmódig és fogyasztási szokásokig számos kérdéskört érintenek. A kérdéssorok részben állandóak, a kisebb változtatások mellett azonban minden egyes hullámban vannak olyan változó kérdésblokkok, amelyek változatosabbá teszik az állandó kérdések sorát. A változó modulok egy-egy aktuálisan fontos társadalmi kérdést járnak alaposan körül. Ennek köszönhetően az ESS adatbázisok egyszerre alkalmasak az időbeli változások, országokon átívelő együttmozgások, általános európai tendenciák feltárására, egy-egy ország társadalmának részletes vizsgálatára, illetve mélyfúrás jellegű kutatásokra is, az adott lekérdezés által vizsgált aktuális társadalmi problémára vonatkozóan.

A hetedik (2014/2015-ös) kutatási hullám 21, a nyolcadik (2016/17-es) hullám adatai 23 országra vonatkozóan elérhetők. A hetedik hullám az ismétlődő blokkok (bizalom, politikai attitűdök, szubjektív jólét, társadalmi kirekesztés, vallás, identitás, szocio-demográfiai jellemzők, emberi értékek) mellett a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket és az egészségi állapottal kapcsolatos kérdéseket (gyümölcs-, zöldség- és alkoholfogyasztás, illetve dohányzás) térképezte fel. A nyolcadik hullám adatai pedig (amelyek jelenleg még csak az országok egy részére vonatkozóan érhetőek el) a szokásos kérdéskörökön túl a klímaváltozás és az energiabiztonság témaköréhez szolgáltatnak adatokat.

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontjának két intézete, a Szociológiai és a Politikatudományi Intézet a kezdetektől fogva tagja az adatbázis létrehozását és elemzését célzó nemzetkö-

zi együttműködésnek. Emellett a két intézet munkatársai időről időre konferenciák, workshopok szervezésével segítik elő a kutatási eredmények közzétételét, aminek részeként a *Central-East European Societies on the Map of Europe* címmel megrendezett 2. ESS Visegrádi Regionális Konferenciának a Társadalomtudományi Kutatóközpont ad otthont 2018. június 7-8-án.

A socio.hu jelen különszámában, az első ESS különszámhoz hasonlóan ismét öt tanulmány található, amelyek elméleti és módszertani megközelítéseinek változatossága híven tükrözi az adatbázis sokoldalúságát.

Barna Ildikó és Koltai Júlia tanulmányukban a magyar népesség bevándorlással kapcsolatos attitűdjeinek változását elemzik, az ESS első és hetedik hullámában felvett adatok tükrében. Miután megvizsgálják, hogy a két vizsgált évben ugyanazzal a jelentéssel bír-e bevándorlás ellenesnek vagy azt pártolónak lenni, tanulmányuk második részében a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket befolyásoló tényezőket tekintik át. A szerzők azt találják, hogy a demográfiai változók közül az életkornak és a településtípusnak van szignifikáns hatása. Ezen túlmenően a beengedési kritériumok fontossága, a társadalmi távolság, a realisztikus és szimbolikus fenyegettség-érzet mindkét évben szignifikánsan befolyásolták a bevándorlással kapcsolatos attitűdöket és hatásuk 2015-re erősödött.

Susánszky Pál és Tóth Gergely az elégedetlenséget, mint a politikai kollektív cselekvésekben való részvétel magyarázó tényezőjét vizsgálják. Cikkük a politikai elégedetlenségről szóló elméletek áttekintését követően az ESS hatodik hullámának eredményeit felhasználva arra keres választ, hogyan függnek össze a különböző típusú elégedetlenségek a tüntetésen való részvétellel. Emellett azt is tisztázzák, hogy az állam által biztosított szolgáltatások minőségével való elégedetlenségen túl, a demokratikus elvek teljesülésével való elégedetlenség milyen szerepet játszik a részvétel magyarázatában. Mivel az állam által biztosított jóságok minőségével való elégedetlenség csak kevésbé játszik szerepet a részvétel magyarázatában, a cikk arra a következtetésre jut, hogy az igények közvetítésének funkciója vélhetően háttérbe szorult. A résztvevők között nagy arányban akadtak olyanok, akik szerint a demokratikus elvek nem a kívánt mértékben vannak jelen társadalmukban, ami alapján a szerzők arra következtetnek, hogy a tüntetések általában elősegíthetik a demokratikus elvek fennmaradását, azok megerősödését.

Vit Eszter eltérő jóléti rezsimekhez tartozó 18 országot hasonlít össze az általános illetve intézményi bizalom közötti kapcsolat szempontjából az ESS negyedik és hetedik hullámainak alapján. A szerző feltételezése szerint a jóléti rezsimek mögött meghúzódó intézményrendszer logikája összefüggést mutat az adott társadalomban élők átlagos bizalmi szintjével. Az elemzés eredményei alapján szignifikáns különbség figyelhető meg az egyes országok bizalmi szintjében. A legmagasabb bizalmi szint a szociáldemokrata jóléti rezsimhez tartozó országokat jellemzi mind az általánosított, mind pedig az intézményi bizalom tekintetében.

Szabó Andrea és Oross Dániel tanulmánya előbb az ESS 1-7. hullámaiban felvett adatainak tükrében rámutat arra, hogy a magyar állampolgárok politikai érdeklődése csökkenő tendenciát mutat, majd egy hazai adatfelvétel eredményei alapján arra keres magyarázatot, hogy mi állhat a csökkenő tendencia háttérében. A szerzők egyfelől úgy vélik, hogy a magyarázat a „politika”, mint kifejezés erodálásában rejlik: azt feltételezik, hogy van kapcsolat a politikára vonatkozó asszociációk és a politikai érdeklődés között. Eredményeik alapján az erős, negatív érzelmi töltetű válaszokkal rendelkezők kevésbé érdeklődnek a politika iránt, míg az inkább

semleges vagy pozitív asszociációkat említők a politikailag érdeklődőbbek táborába tartoznak. Másfelől azt feltételezik, hogy magasabb iskolázottság révén szofisztikáltabb, differenciáltabb válaszokat tudnak a kérdezettek alkotni, ami a politikai érdeklődésre is kihat. Eredményeik alapján, bár a magas iskolázottság, azon belül is a diploma megléte valóban a politikáról való szofisztikált gondolkodás kulcstényezője, elemzésük arra világít rá, hogy a jobboldali gondolkodásmód minden tényezőnél jobban meghatározza azt, hogy valaki miként asszociál a politikára.

Kmetty Zoltán a nem-válaszolás problémájára koncentrál, így a kérdőíves kutatásokat végzők számára szolgálhat fontos tanulságokkal az adathiány kezelésére vonatkozóan. A szerző a kutatói tudatosság fontosságát hangsúlyozza a hiányzó értékek kezelése terén, mivel véleménye szerint az adathiányok kezelésére gyakran reflektálatlanul, automatikusan használja a kutatói közösség a statisztikai szoftverek alapbeállításait. A rendszerellenes viszonyulások példáján bemutatja, hogy az adathiányok eltérő kezelése eltérő vizsgálati eredményekhez vezet, bár a legnagyobb különbség inkább aközött van, hogy használunk-e valamilyen adatpótlási módszert, vagy nem, az egyes adatpótlási módszerek az elemzése szerint többnyire hasonló eredményekre vezetnek.

Reméljük, hogy a most megjelenő tanulmányok nem csak a jelenleg Európában zajló társadalmi változások megértéséhez járulnak hozzá, hanem egyben támpontokat és inspirációt is nyújtanak a hazai társadalomtudósoknak az ESS adatok további felhasználásához.